

Partnerstwa transgraniczne w sieciach społecznych na przykładzie euroregionów

Sławomir Partycki¹, Dawid Błaszczak²

Streszczenie:

Celem artykułu jest analiza charakteru relacji i powiązań przeprowadzona dwuetapowo. Pierwszy dotyczy sieci dwumodalnych, w których węzłami są jednostki subpaństwowe, zlokalizowane na pograniczach Polski i wchodzące w skład euroregionów. Drugi, przeprowadzony również przy wykorzystaniu sieci dwumodalnych, odnosi się do partycypacji euroregionów w projektach realizowanych od 2004 roku, zgodnie z bazą danych portalu „Mapa Dotacji UE” i wykazem projektów z funduszy europejskich, realizowanych na obszarze Polski. Zaprezentowana na łamach artykułu analiza ma być próbą odpowiedzi na pytania dotyczące realnego udziału obszarów euroregionalnych we współpracy transgranicznej, zakresu i stopnia aktywności poszczególnych euroregionów, siły i zakresu oddziaływania granicy (zamkniętej, otwartej) na charakter współpracy, itd.

Słowa kluczowe:

sieci społeczne, współpraca euroregionalna, partnerstwo w strukturze sieci, powiązania i relacje

Standard cytowania (APA):

Partycki, S., Błaszczak, D. (2018). Partnerstwa transgraniczne w sieciach społecznych na przykładzie euroregionów. *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*, tom 6, nr 4, s. 327-345.

Wprowadzenie

Inspiracją do pochylenia się nad problematyką euroregionów jest seria artykułów autorstwa Zbigniewa Kurcza, opublikowanych kilkanaście lat temu (zob. Kurcz 1999; Kurcz 2002), na łamach których autor podejmuje rozważania dotyczące polskich pograniczy jako modelowych euroregionów oraz obszarów rywalizacji. Zdaniem Z. Kurcza obserwacja współpracy euroregionalnej skłania do postawienia hipotezy, że pogranicza na terytorium Polski są zarówno obszarami współpracy, jak również terenami rywalizacji (Kurcz 2002: 11). Trwałość oraz rozwój euroregionalny uwarunkowany jest po pierwsze, obecnością obszaru przygranicznego, będącego ramą przestrzenną dla euroregionów, po drugie, decentralizacją

1 Prof. zw. dr hab. inż. Sławomir Partycki – kierownik Katedry Mikrostruktur Społecznych i Współczesnych Teorii Socjologicznych w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II; spartyck@kul.lublin.pl.

2 Dr Dawid Błaszczak – starszy wykładowca w Państwowej Szkole Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej; dawid-blaszczak@wp.pl.

i dekompozycją procesu rządzenia. Ten ostatni przybiera od kilku lat model „rządzenia sieciowego”, na bazie którego konstruowane są zasady partnerstwa, połączonego z otwartością oraz elastycznością działania. „W ramach tego modelu, organy państwowe, (...) a także organizacje pozarządowe i organizacje społeczeństwa obywatelskiego stają się węzłami w sieciach, które sprawują rządy w formach uwzględniających politykę konsultacji i rozwoju, (...), regulowania standardów czy wprowadzania w życie programów” (Barney 2008: 160).

Autorzy niniejszego tekstu próbują dokonać oceny stanu współpracy euroregionalnej na pograniczach Polski, wskazując na tej podstawie euroregiony o charakterze modelowym. U progu rozważań należy postawić, a właściwie powtórzyć pytanie Z. Kurcza „Kiedy na pograniczu mamy do czynienia z modelowym euroregionem?” (Kurcz 2002: 12). Treść pytania nabiera nowego znaczenia we współczesnym świecie, oplecionym gęstą ilością mniej lub bardziej rozległych sieci powiązań. Można postawić tezę, że cechy współczesnego, modelowego euroregionu to nie tylko podejmowanie współpracy w nowych dziedzinach, zaistnienie więzi społecznych, niwelowanie dysproporcji pomiędzy ludnością zamieszkującą obszar euroregionu (Kurcz 2002: 12-19). W dobie społeczeństwa sieci to przede wszystkim zdolność do kreowania relacji i powiązań sieciowych, bogatych w zasoby materialne oraz niematerialne na kanwie których reguła partnerstwa ulega redefinicji, nabierając nowego znaczenia.

Głównym celem artykułu jest analiza istotnych cech sieci współpracy transgranicznej euroregionów, zlokalizowanych na przygranicznych obszarach Polski, z uwzględnieniem działań realizowanych przez wspomniane euroregiony w ramach bilateralnych projektów współfinansowanych przez fundusze europejskie. Na potrzeby niniejszego artykułu dokonano analizy internetowej bazy danych *Mapa Dotacji UE*, zawierających informacje na temat przedsięwzięć realizowanych ze środków europejskich od 2004 roku. Na potrzeby niniejszego tekstu autorzy sięgnęli również do stosownych raportów i sprawozdań oraz literatury przedmiotu, podejmującej szeroko rozumianą problematykę obszarów euroregionalnych. Punktem odniesienia prezentowanego artykułu jest dynamicznie rozwijająca się koncepcja sieci społecznych, będąca metaforą, narzędziem analitycznym oraz realnym bytem, wokół którego zorganizowane jest życie społeczne, gospodarcze i polityczne.

Partnerstwo – permanentny imperatyw społeczny

Sięgając do różnego rodzaju opracowań teoretycznych i empirycznych z zakresu nauk społecznych, zauważyć można, że podstawą niezliczonej liczby

procesów i zjawisk gospodarczych, społecznych, politycznych czy kulturowych jest... partnerstwo. Co więcej, pomimo braku definicji partnerstwa, jest to pojęcie powszechnie stosowane do opisu różnego rodzaju działań, charakterystycznych dla otaczającej nas rzeczywistości społecznej (Partycki 2010: 28). Partnerstwo oparte na relacjach pomiędzy podmiotami (w socjologii – aktorami społecznymi) jest warunkiem koniecznym dla istnienia i rozwoju tychże aktorów. Na uwagę zasługuje fakt, że pomimo skromnego stanu badań naukowych partnerstwo wydaje się być jedną z naczelných zasad regulujących funkcjonowanie struktur społecznych w każdej skali i na każdym poziomie. Zarówno zakres, jak i poziom rozwoju partnerstwa uwarunkowany jest fundamentalnymi zasadami społecznymi, takimi jak: wolność, równość, solidarność czy zaufanie.

Partnerstwo, traktowane jako przedmiot badań, jak również zasada organizująca życie społeczne, nabiera nowego znaczenia z chwilą rozwoju i upowszechnienia sieci społecznych. „Architektura stabilnych reguł i standardów organizacyjnych zostaje zastąpiona fluktuacyjną, płynną strukturą (...), w którą wpisana jest zdolność do aliansów, fuzji, przejęć” (Partycki 2010: 36). Struktury sieciowe budują relacje poziome, zdecentralizowane, o rozmaitej ilości połączeń i węzłów, adekwatne do współczesnego modelu partnerstwa, wpisanego w świat płynnej rzeczywistości. Sieci wyrażane formułą wolności, otwartości przepuszczalności (przenikalności) umożliwiają dokonywanie nieskończonej ilości wyborów oraz kombinacji, w zależności od potrzeb, preferencji czy zewnętrznego otoczenia struktur. Dynamika wpisana w naczelną zasadę funkcjonowania sieci pozwala trwać tworzącym ją węzłom za sprawą zmieniających się pod względem kształtu i siły relacji. Istotne znaczenie przypisać należy elastyczności sieci wyrażanej zdolnością i umiejętnością podłączania nowych węzłów.

Reguła partnerstwa wkomponowana w struktury sieci sprzyja kreowaniu powiązań pomiędzy różnego rodzaju podmiotami, rozlokowanymi w dowolnym punkcie kuli ziemskiej. Działania partnerskie umożliwiają sięganie po różnego rodzaju zasoby, zarówno materialne, jak i niematerialne, wpisane w przestrzeń rozległych powiązań i przepływów. „Sieć stała się wyrazem wolności, pozytywnej transformacji we wszystkich dziedzinach życia oraz wypracowała nowe formy wspólnotowości” (Partycki 2010: 37). Partnerstwo kreowane na kanwie sieci oparte jest na rozgałęzionych połączeniach o niewielkim natężeniu, a ponadto podobieństwie zadań, celów i zainteresowań.

Z punktu widzenia teoretycznych i empirycznych rozważań z zakresu socjologii pogranicza partnerstwo wpisane jest w przestrzeń sieci przenikających, wypierających lub uzupełniających tradycyjnie rozumiane granice terytorialne. Gęstość, siła, rozległość, liczba czy natężenie sieci determinowane jest szerokim spektrum procesów i zjawisk społecznych, takich jak np. decentralizacja,

europizacja, globalizacja, integracja, transgraniczność, transterytorialność, usieciowienie i wiele innych. W wymiarze praktycznym struktury sieci przybierają różnego rodzaju formy, w zależności od wyznaczonych działań i priorytetów, specyfiki środowiska, norm, wartości czy poziomu zaufania.

Próba aplikacji problematyki partnerstwa w sieciach na grunt naukowych rozważań socjologii pogranicza ma wielorakie znaczenie, a przy tym znajduje uzasadnienie w dorobku czołowych przedstawicieli tej dyscypliny. Po pierwsze, ma ścisły związek z procesem europeizacji pograniczy. Zdaniem Zbigniewa Kurcza „Europeizacja pograniczy oznacza położenie nacisku na partnerstwo, realizację wspólnych projektów” (Kurcz 2014: 39). Po drugie, zasada partnerstwa wpisuje się w dogłębnie zdefiniowaną transgraniczność. Zdaniem Andrzeja Sadowskiego jednym z elementarnych warunków transgraniczności jest wytworzenie sieci organizacyjnej w postaci wielości instytucji i organizacji, konstruujących określony ład na obszarach transgranicznych (Sadowski 2014: 103-122). Po trzecie, jak pisze Tadeusz Popławski „Przenikanie zjawisk społecznych, gospodarczych i kulturowych na granicach i ponad nimi jest procesem sygnalizowanym przez wielu badaczy. Stąd waga badania dynamiki przemian na pograniczach” (Popławski 2008: 51). Po czwarte, odpowiedzią na wyzwalanie nowych zjawisk i procesów na pograniczach (np. budowa instytucji i organizacji ponad granicami) powinny być, zdaniem Kazimierza Słomczyńskiego, nowe narzędzia empiryczne. „Badanie tego typu instytucji wymaga nowych narzędzi badawczych. Szczególnie interesujące jest zastosowanie teorii grafów (...)” (Słomczyński 2014: 96). Warto w tym przypadku zwrócić uwagę na publikację Sylwii Dołzbłasz, zatytułowaną „Sieci współpracy transgranicznej na pograniczach Polski”, w której autorka dokonuje identyfikacji najważniejszych cech współpracy transgranicznej w ujęciu sieciowym, analizując przy tym zróżnicowanie współpracy w latach 2007-2013 (zob. Dołzbłasz 2017: 11).

Euroregiony – od pomostów do sieci Europy. Logika sieci powiązań i przepływów we współpracy euroregionalnej

Postzimnowojenny ład europejski zaowocował nowym geopolitycznym układem granic, państw i regionów. Pojawiło się szerokie spektrum możliwości i wyzwań, będących przesłankami do wdrożenia inicjatyw euroregionalnych. Pierwsze to decentralizacja procesu zarządzania w układach terytorialnych, połączona z położeniem akcentu na inicjatywy oddolne. Drugie, próba minimalizacji niekorzystnych czynników związanych z położeniem peryferyjnym, a tym samym eliminacja (lub redukcja) barier społecznych, ekonomicznych i kulturowych. Trzecim jest próba poszukiwania sposobów na przewyższanie uprzedzeń i negatywnych stereotypów, w tym atmosfery nieufności.

Zalążków współpracy euroregionalnej należy upatrywać w holendersko-niemieckich inicjatywach transgranicznych realizowanych od lat pięćdziesiątych i rozlewających się stopniowo na kolejne obszary. W Europie Środkowo-Wschodniej okres ten przypada na początek na dziewięćdziesiątych, z chwilą rozpadu Związku Radzieckiego, powstania nowych państw oraz wdrażania polityki lokalnej i regionalnej. Studiując tekst Traktatu Rzymskiego należy wnioskować, że już w latach pięćdziesiątych dostrzeżono dysproporcje regionalne, co przełożyło się na stosowne zapisy stanowiące podstawę do zainicjowania współpracy euroregionalnej³. Szczególne znaczenie należy przypisać wielopoziomowym relacjom oraz powiązaniom pomiędzy regionami, określanymi mianem euroregionów. „Regiony graniczne i transgraniczne spełniają wzdłuż granic rolę pomostów, stwarzając szansę rozwoju (...) tych obszarów” (Malendowski, Ratajczak 2000: 9). W użyciu powszechnym pojęcie to stosowane jest dla określenia (opisania) społecznej, politycznej oraz gospodarczej współpracy.

Przeglądając literaturę przedmiotu odnaleźć można szerokie spektrum definicji, pojęć i metafor określających cechy i funkcje euroregionów, począwszy od laboratoriów pogranicza (Malendowski, Ratajczak 2000: 9), przez poligony doświadczalne, na mostach i pomostach kończąc (Malendowski, Szczepaniak 2000: 11). Analizując treści leksykonów, opracowań encyklopedycznych i dokumentów urzędowych pojęcie euroregionu możemy sprowadzić do „(...) dowolnej współpracy przygranicznej na płaszczyźnie społecznej, gospodarczej, kulturalnej pomiędzy dwoma lub większą liczbą państw i ich władzami lokalnymi” (Malendowski, Ratajczak 2000: 9). Fundamentem integracji obszarów pogranicza w ramy euroregionalne jest szeroko pojęta współpraca, oparta na równoprawności poszczególnych jej aktorów (stron). „Respektowanie celów i korzyści każdej ze stron na zasadzie równorzędnego partnerstwa to cel polityki euroregionalnej” (Malendowski, Ratajczak 2000: 10). Intensyfikacja euroregionów na mapie Europy staje się, z upływem czasu fragmentem rozległego frontu współpracy, której zasięg i częstotliwość przybiera na sile wraz ze zmianą charakteru i układu granic państwowych (zob. więcej: Malendowski, Szczepaniak 2000: 11). Euroregiony, kreując europejskość są z jednej strony odzwierciedleniem inicjatyw oddolnych, z drugiej elementem odgórnej budowy nowego ładu europejskiego. Współpraca euroregionów traktowana jest w kategorii elementu europejskiej integracji,

3 Autorzy mają tu na myśli m.in.: Europejską Konwencję Ramową o Współpracy Transgranicznej między Wspólnotami i Władzami Terytorialnymi, Kartę Madrycką Rady Europy, Europejską Kartę Samorządu Terytorialnego, Europejską Kartę Regionów Granicznych i Transgranicznych, Europejską Kartę Samorządu Regionalnego.

regionalizmu, decentralizacji działań czy rekonfiguracji granic⁴. Stanowi składową szeroko pojętej współpracy multilateralnej oraz, jak wspomniano wcześniej, europeizacji pograniczy otwartej na wszelkiego rodzaju „euroinicjatywy”. Rozwój tego procesu podkreśla Zbigniew Kurcz pisząc, że „W ramach europeizacji pogranicza realne problemy ustępują przed (...) projektami euromiast, euroszkół i euroregionów” (Kurcz 2014: 39).

Redefinicja modelu Europy oraz intensyfikacja europejskiej geopolityki wyzwołyły na obszarach przygranicznych wiele procesów i zjawisk. Europejskie granice i pogranicza stają się płaszczyzną sprzecznych ze sobą, przybierających różną dynamikę, procesów – izolacji i integracji, współpracy i wykluczenia. Dekoncentracja władzy na układy globalne, regionalne i lokalne, doprowadziły do erozji dotychczasowego porządku geopolitycznego. Współczesna Europa przybiera kształt wielopoziomowych i wielopodmiotowych relacji, dla których odpowiednią formę stanowi plastyczna konfiguracja sieciowa. Jest ona adekwatna do wszelkiego rodzaju układów czy struktur, w tym euroregionów, wchodzących w skład sieci transnarodowych (przykład – zob. ryc. 1)⁵. Na terytorium Europy funkcjonuje obecnie 161 transnarodowych sieci terytorialnych zwartych przestrzennie (TST zp – kolory: niebieski oraz szary), z czego 88 to euroregiony utworzone przez jednostki subpaństwowe z 38 państw (kolory: czerwony i czarny). Polska należy do 23 TST zp (kolory: czarny i szary), w tym 17 euroregionów, zajmując, pod tym względem, trzecią pozycję w Europie. Omawiając współczesny model Europy i oczekiwany wektor współpracy nie sposób pominąć Europejskiego Ugrupowania Współpracy Terytorialnej (EUWT), jako instrumentu prawnego ułatwiającego kreowanie formalnych struktur współpracy, zarówno transgranicznej, jak też transnarodowej i międzyregionalnej. EUWT w zestawieniu z euroregionami wykazuje szereg różnic, przede wszystkim organizacyjnych i prawnych. Spektrum rozbieżności rzutuje na całokształt procesów, związanych z funkcjonowaniem, zarówno euroregionów, jak i EUWT, począwszy od reguł zainicjowania współpracy, poprzez strukturę organizacyjną, zasady oraz formy finansowania, a następnie zakres działania i ewentualny kierunek modyfikacji.

4 „Często formułowane są opinie, iż „żelazna kurtyna” została zastąpiona kurtyną „złotą”, czyli nową, wschodnią granicą poszerzonej Unii Europejskiej. (...) Nowa granica oddziela kraje o odmiennej dynamice przemian (...) – dynamika ta jest wyraźnie większa i bardziej stabilna po zachodniej stronie granicy, mniejsza i podlegająca fluktuacjom (lub niekorzystnej stabilizacji, jak w przypadku Białorusi) po stronie wschodniej” (Gorzelać, Krok 2006: 11).

5 Obszerne rozważania na temat transnarodowych sieci terytorialnych prezentuje Hanna Dumała w książce pt. *Transnarodowe sieci terytorialne w Europie*. Zdaniem autorki euroregiony to przykład transnarodowych sieci terytorialnych zwartych przestrzennie, tworzonych przez „(...) subpaństwowe jednostki terytorialne sąsiadujące ze sobą przez granicę państwową” (Dumała 2012: 218).

W tym miejscu warto podkreślić, że problematyka różnic i relacji euroregionów do EUWT stanowi podstawę do odrębnych rozważań i analiz, zogniskowanych wokół pytań dotyczących stanu obecnego współpracy, jej oceny oraz przewidywanych i oczekiwanych form modernizacji lub ewolucji.

Sieć zmienia strukturę organizacyjną euroregionów, w tym logikę działania i proces podejmowania decyzji. W kontekście strukturalnym „zarzucenie” sieci maksymalizuje stopień zintegrowania struktur euroregionalnych, choć dalece stąd do uniwersalnego modelu, który zależy od szeregu czynników⁶. W przypadku logiki sieciowej wachlarz podejmowanych działań ukierunkowany jest na uzyskanie profitów z tytułu posiadanej pozycji lub relacji (tzw. renta pozycyjna i relacyjna) lub wykorzystanie sieci jako narzędzia dostępu do kluczowych zasobów (w tym przypadku struktura sieci oraz obecność w niej, same w sobie przybierają komponent zasobowy).

Sukcesywny wzrost zainteresowania badaniami obszarów przygranicznych powoduje konieczność rozwoju teorii i metod poszerzających dotychczasową wiedzę z zakresu granic, pograniczy czy współpracy transgranicznej. Szczególnie znaczenie należy przypisać badaniom interdyscyplinarnym, sięgającym do różnego rodzaju dziedzin naukowych m.in. ekonomii, socjologii, geografii, politologii czy gospodarki przestrzennej. Złożoność przygranicznych procesów i zjawisk połączona z dużą ilością, nie do końca usystematyzowanych, podejść teoretycznych powodują, że istnieje wiele różnych koncepcji analizowania i definiowania pograniczy. Jednym z nowatorskich nurtów jest podejście skupiające się na sieciach powiązań i przepływów, którego przedmiotem zainteresowania jest struktura oraz kierunek relacji i przepływów oraz zależność między charakterem granicy a wielkością i dynamiką powiązań (zob. m.in. Błaszczak, Kurcz 2016: 193-218; Dołzbłasz 2017; Krok 2006: 50).

We współczesnej socjologii podejście skupiające się na przepływach, uzupełnionych o relacje i powiązania, określane jest mianem podejścia sieciowego (zob. Pietrowicz 2016; Turner 2006, rozdziały 22, 25, 38). Całość dyscypliny wpisuje się w Castellsowską koncepcję społeczeństwa sieciowego. Zdaniem Manuela Castellsa współczesny świat przyjmuje formę struktury sieci. Punktem wyjścia koncepcji sieciowej jest przekonanie, że otaczającą nas rzeczywistość oplata gęsta sieć społecznych, politycznych i ekonomicznych działań oraz instytucji (zob.

6 Już w 2000 roku Hanna Dumała, dokonując przeglądu euroregionów na polskich pograniczach, próbowała znaleźć odpowiedź na pytanie czy istnieje jeden, uniwersalny model euroregionu. Wnikliwe analizy i obserwacje doprowadziły do ukonstytuowania tezy, że „Pomimo dążenia do ujednoczenia czy wręcz do unifikowania pewnych form działania w Europie nie wydaje się możliwe ani celowe tworzenie „wzorca” euroregionu” (Dumała 2000: 67).

Castells 2007, 2008, 2009, 2013). Struktura a także charakter poszczególnych sieci jest różna i zależy zarówno od warunków materialnych, jak również dyskursywnych. W literaturze przedmiotu sieć definiowana jest w kategoriach węzłów, połączeń oraz przepływów. „Węzeł to wyraźny punkt, połączony z przynajmniej jednym innym punktem (...). Powiązanie łączy jeden węzeł z innymi” (Barney 2008: 37). Przestrzeń przepływów zbudowana jest na bazie materialnych praktyk i działań społecznych, wyrażanych czy raczej skupionych wokół przepływu zasobów takich jak: wiedza, informacja, pieniądz. Skrupulatnie istotę przepływów wyjaśnia Manuel Castells pisząc: „Przez przepływy rozumiem celowe, powtarzalne, programowalne sekwencje wymiany i interakcji między (...) pozycjami zajmowanymi przez aktorów społecznych w ekonomicznych, politycznych i symbolicznych strukturach społeczeństwa” (Castells 2007: 412). Zdaniem analityków i teoretyków podejścia sieciowego struktura sieci obecna jest wszędzie, co więcej istniała zawsze. Współcześnie na kanwie procesów globalizacji, informatyzacji czy decentralizacji, sieć wyznacza wektor oraz prawidłowość procesów, zachodzących w XXI wieku. Staje się również formą organizacji współpracy transgranicznej, opartej jest na przestrzeni terytorialnej i sieciowej⁷.

Euroregionom wpisanim w strukturę sieci przypisać można dychotomiczne (dwojakie) znaczenie, po pierwsze jako przedmiotu analiz naukowych, po drugie jako formy organizacyjnej. Z punktu widzenia naukowego, sieciowa forma współpracy euroregionalnej stanowi przykład dynamicznych układów złożonych, do analizy których stosowane jest diachroniczne podejście badawcze. „Podejście diachroniczne nie jest w naukach społecznych nowe. (...) Zagadnienia takie jak: (...), zmiana społeczna czy dynamika grup były już dawno w naukach społecznych obecne. (...). Jednak niedawno dzięki rozwojowi nauk przyrodniczych i aparatu matematycznego, pojawiły się nowe możliwości patrzenia na dynamikę zjawisk i ich badania” (Winkowska-Nowak, Batorski, Peitgen 2003: 9-10). Patrząc przez pryzmat instytucjonalny oraz organizacyjny sieciowy model euroregionów jest elementem rozpowszechniającego się na szeroką skalę rządzenia sieciowego, które „(...) odnosi się do podziału poszczególnych funkcji rządowych na wielosektorowe sieci, które przecinają granice terytorialne, jurysdykcyjne i strefowe, tradycyjnie służące do organizowania tych funkcji” (Barney 2008: 160).

7 H. Dumala w książce pt. *Transnarodowe sieci terytorialne w Europie* pisze, że: „Mamy tutaj do czynienia z połączeniem dwóch odmiennych form organizacji przestrzeni: terytorialnej i sieciowej oraz logiki przestrzennej: przestrzeń miejsca (space of place) i przestrzeń przepływów (space of flows). (...). Przestrzeń miejsca ma z jednej strony charakter statyczny (...), przestrzeń przepływów – elastyczny i inkluzyjny, otwarty na zewnątrz” (Dumala 2012: 196).

Sieciowy (nie)porządek świata rzuca nowe światło na zakres funkcjonowania oraz sposób organizacji państw narodowych, w szczególności zainteresowanych procesami integracji i europeizacji. „Będą one zespolać się w multilateralne sieci o zmiennej geometrii zaangażowania, odpowiedzialności, aliansów i podporządkowania” (Castells 2009: 354). Analogiczne procesy rozlewają się na szczeblach subpaństwowych, wokół regionów, gmin i miast, które choć w minimalnym stopniu przybierają postać kluczowych węzłów wielotematycznych i wieloaspektowych sieci powiązań i przepływów. „To, czego rządowi lokalnym i regionalnym brakuje pod względem władzy i zasobów, nadrabiają one elastycznością i usieciowieniem” (Castells 2009: 357).

Skumulowany efekt działalności różnego rodzaju struktur – globalnych, regionalnych i lokalnych, przeformował geopolityczne panowanie nad przestrzenią, uwzględniając nowych aktorów, ich interesy, parametry siły oraz potęgi. „Regiony, stowarzyszenia i organizacje zwiększyły swoje znaczenie dzięki istnieniu agregacji ponadnarodowych (...). Te ostatnie tworzą nowe przestrzenie polityczne i nowe granice (...), czego dowodem jest popularność tak zwanych euroregionów transgranicznych” (Jean 2003: 99-100).

Analiza sieci relacji i powiązań euroregionów na pograniczach Polski

Funkcjonowanie obszarów przygranicznych, z tytułu wieloaspektowości przedmiotu badań, wchodzi w skład szerokiego spektrum skomplikowanych zagadnień analitycznych, będących przy tym wyzwaniem dla badaczy pogranicza, reprezentujących różne dziedziny i dyscypliny naukowe. Istotne miejsce w przywołanym spektrum zajmuje problematyka euroregionów, szczególnie zaś ich znaczenie we współpracy transgranicznej oraz integracji regionów Starego Kontynentu. Z tego względu analiza sieci relacji i powiązań euroregionów zlokalizowanych przy granicach Polski umożliwia określenie dynamiki współpracy euroregionalnej, z uwzględnieniem zależności pomiędzy uwarunkowaniami współpracy a właściwościami i strukturą sieci powiązań.

Punktem wyjścia do przeprowadzenia analizy relacji i powiązań było określenie wielkościowego zakresu współpracy, czyli ilości euroregionów na obszarach przygranicznych oraz projektów zrealizowanych przez beneficjentów. W dalszej kolejności autorzy poddali analizie zakres tematyczny realizowanych projektów, co umożliwiło określenie pierwszych zależności między euroregionami. W celu identyfikacji elementarnych właściwości sieci powiązań euroregionalnych wykorzystano następujące wskaźniki sieciowe: gęstość, stopień węzła, bliskość, liczba brokerów i mostów w strukturze sieci. W toku realizacji założonych celów

autorzy opracowali i poddali weryfikacji następujące hipotezy:

1. Sieci współpracy euroregionalnej są słabo rozwinięte, dominuje w nich kilka euroregionów, które cechuje duży stopień węzła, czyli znacząca liczba relacji z innymi jednostkami samorządowymi.
2. Euroregiony realizujące największą liczbę projektów europejskich są jednocześnie najbardziej powiązanymi węzłami w sieci.
3. Charakter granicy (zamknięta na pograniczu wschodniej, otwarta na pograniczu zachodnim) ma wpływ na dynamikę działalności euroregionów, mierzoną liczbą projektów.
4. Dynamika działalności euroregionów ulega zmianie wraz z kolejnymi okresami programowania współpracy transgranicznej, daje się bowiem zaobserwować zmiany w liczbie realizowanych przedsięwzięć.

Opracowane przez autorów zagadnienia współpracy euroregionalnej dotyczą problematyki znanej, niemniej podjętej z rzadko wykorzystywanej, na kanwie socjologii pogranicza, perspektywy sieciowej. Należy podkreślić fakt, że prezentowana analiza sieci społecznych została przeprowadzona na bazie realnych przykładów współpracy euroregionalnej, jakimi są projekty europejskie, odsuwając na boczny tor deklaratywne zamierzenia oparte na umowach czy porozumieniach o współpracy. Dane empiryczne zostały zgromadzone techniką *desk research*, autorzy przeanalizowali między innymi literaturę przedmiotu, internetowe bazy danych, itd. Zgromadzony materiał zaimportowano do macierzy danych w programie Ucinet, gdzie powiązania oraz relacje zapisane zostały przy pomocy liczb, tj. 1 – „istnienie relacji/udział w jednym projekcie”, 0 – „brak relacji/brak udziału w projektach”, 2 – „udział w dwóch projektach”, 3 – „udział w trzech projektach”, itd. W dalszej kolejności dane zapisane w formie macierzy zostały zaimportowane do programu NetDraw, za pomocą którego opracowano wizualizacje sieci relacji i powiązań euroregionalnych. Ze względu na fakt, że przedmiotem analizy jest udział euroregionów w projektach europejskich (ryc. 3 i 4) oraz udział jednostek samorządu poszczególnych państw w euroregionach (ryc. 1-2) prezentowane sieci mają charakter dwumodalny. Opracowane automatycznie, przez program NetDraw, wizualizacje sieciowe zmodyfikowano „ręcznie” w celu czytelnego ukazania znaczenia poszczególnych węzłów w strukturach sieci. W sumie w prezentowanych wizualizacjach sieciowych uwzględniono (jak zaznaczyliśmy wcześniej) 88 obszarów euroregionalnych, utworzonych przez jednostki samorządowe i instytucje przygraniczne z 38 państw. Spośród 88 euroregionów, 55 to struktury o charakterze dwustronnym (wykreowane przez aktorów z dwóch państw), kolejnych 24 ma charakter trójstronny, pozostałe zaś to układy o większej, niż 3, liczbie aktorów. Polska zaangażowana jest we współpracę

w ramach 23 transnarodowych struktur sieciowych, z których 17 ma charakter euroregionów. Stopień węzła Polska wynosi zatem odpowiednio 23 i 17 (ryc. 1, 2). Spośród wszystkich przykładów współpracy największa ilość relacji i powiązań jednostek subpaństwowych z Polski występuje ze Słowacją (5), z czego 3 przypada na wspólny udział w euroregionach, z Czechami (7), z czego 6 w ramach struktur euroregionalnych oraz z Niemcami (9), w tym 4 w obrębie współpracy euroregionalnej (ryc. 2). W mniejszym zakresie sieci euroregionów udało się wykreować z Białorusią, Ukrainą, Litwą, Łotwą, Rosją czy Węgrami (zob. ryc. 2).

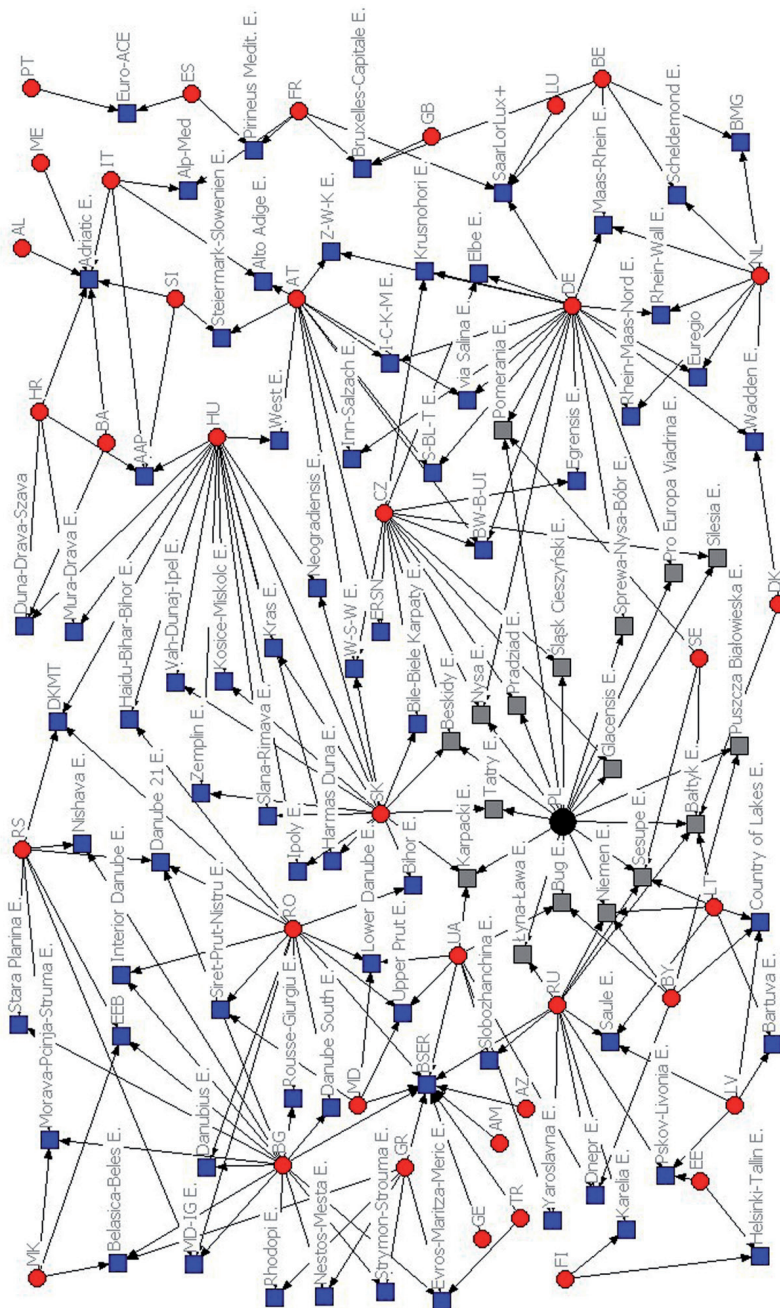
Kolejnym etapem analizy jest rzeczywista współpraca euroregionów, mierzona liczbą wspólnie zrealizowanych inicjatyw projektowych. Pełny ich obraz prezentowany jest na wizualizacjach 3 i 4. Kolorem czerwonym oznaczono euroregiony, z kolei kolorami: niebieskim oraz szarym nazwy własne poszczególnych programów wdrożeniowych. Cyfry oraz grubość linii oznaczają ilość zrealizowanych inicjatyw w danym projekcie (zob. ryc. 3 -4). Już wstępna analiza wizualizacji sieciowych pozwala wnioskować, że najbardziej aktywnym, z punktu widzenia euroregionów, okresem programowania był przekrój 2004-2006 roku, w ramach którego w Euroregionie Pradziad zrealizowano 9 projektów, zaś Euroregionach: Glacensis i Nysa odpowiednio 6 i 7 inicjatyw (zob. ryc. 3).

Na pograniczu wschodnim, w Euroregionach Bug i Niemen zrealizowanych zostało 10 inicjatyw, następnie w Euroregionie Karpackim 11 projektów, zaś w ramach Euroregionu Puszcza Białowieska 8 inicjatyw. W obrębie współpracy polsko-słowackiej w latach 2004-2006 aktywność Euroregionu Tatry i Karpackiego wynosiła odpowiednio 7 i 6 projektów. We wszystkich trzech okresach programowania, w obrębie obszarów euroregionalnych ulokowanych na pograniczach Polski do najbardziej aktywnych należą: Euroregion Karpacki (23 projekty), Niemen (19 inicjatyw), Puszcza Białowieska (14 projektów), Bug (12), dalej Tatry (11) i Nysa (10 inicjatyw) (ryc. 4). Mniejszą dynamikę działania wykazują między innymi Euroregiony Sprewa-Nysa-Bóbr i Pomerania (po 5 projektów), Pro Europa Viadrina (2 projekty) oraz Bałtyk (1 inicjatywa).

Z przeprowadzonej analizy bazy danych projektów europejskich wynika, że w okresie programowania 2004-2017 z wnioskami aplikacyjnymi nie wystąpiło 5 euroregionów, to jest: Beskidy, Łyna-Ława, Silesia, Śląsk Cieszyński i Szesupa (ryc. 4). Przyczyny tego stanu rzeczy mogą być przedmiotem odrębnych, poszerzonych badań o charakterze jakościowym, których na tym etapie analizy autorzy tekstu nie traktują w kategoriach przedmiotu dociekań naukowych.

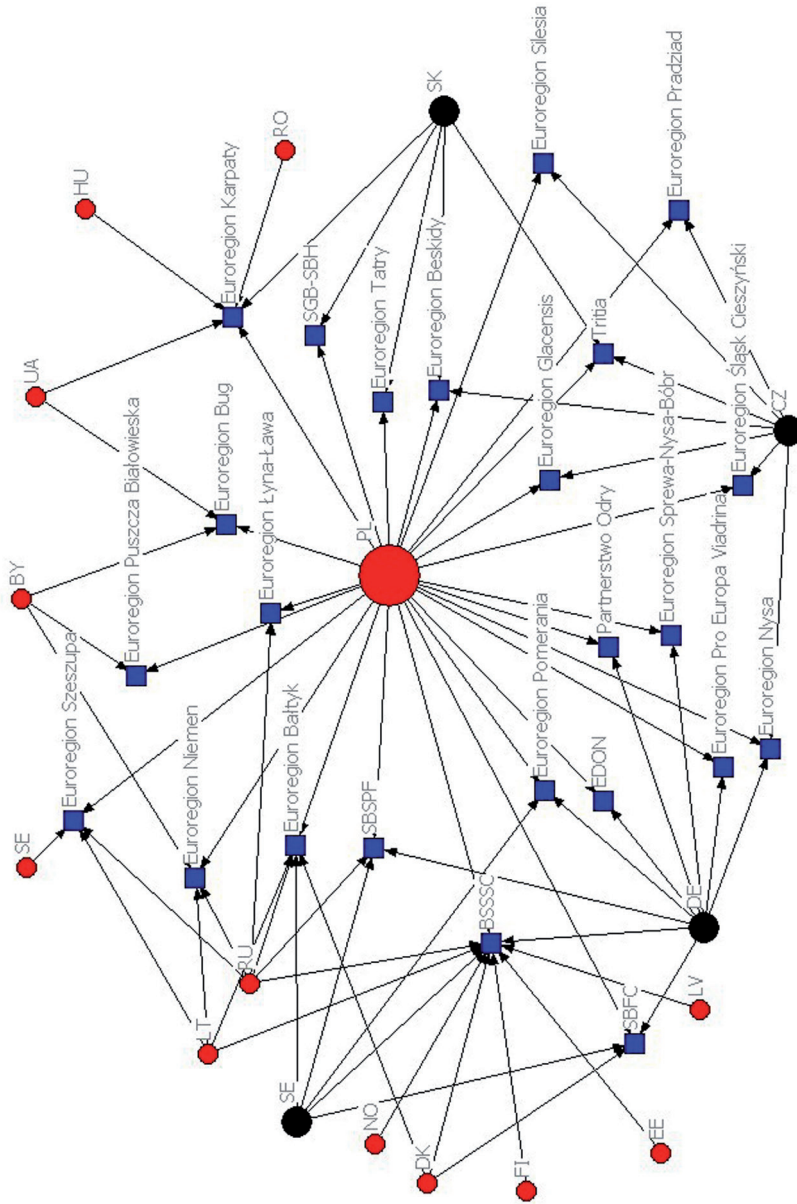
Przeprowadzona przez autorów analiza umożliwiła weryfikację założonych wcześniej hipotez, z których większość wydaje się być zgodna z wynikami obserwacji relacji i powiązań w sieci. Po pierwsze, analiza realnej

Ryc. 1. Sieć euroregionów i tworzących je państw w Europie

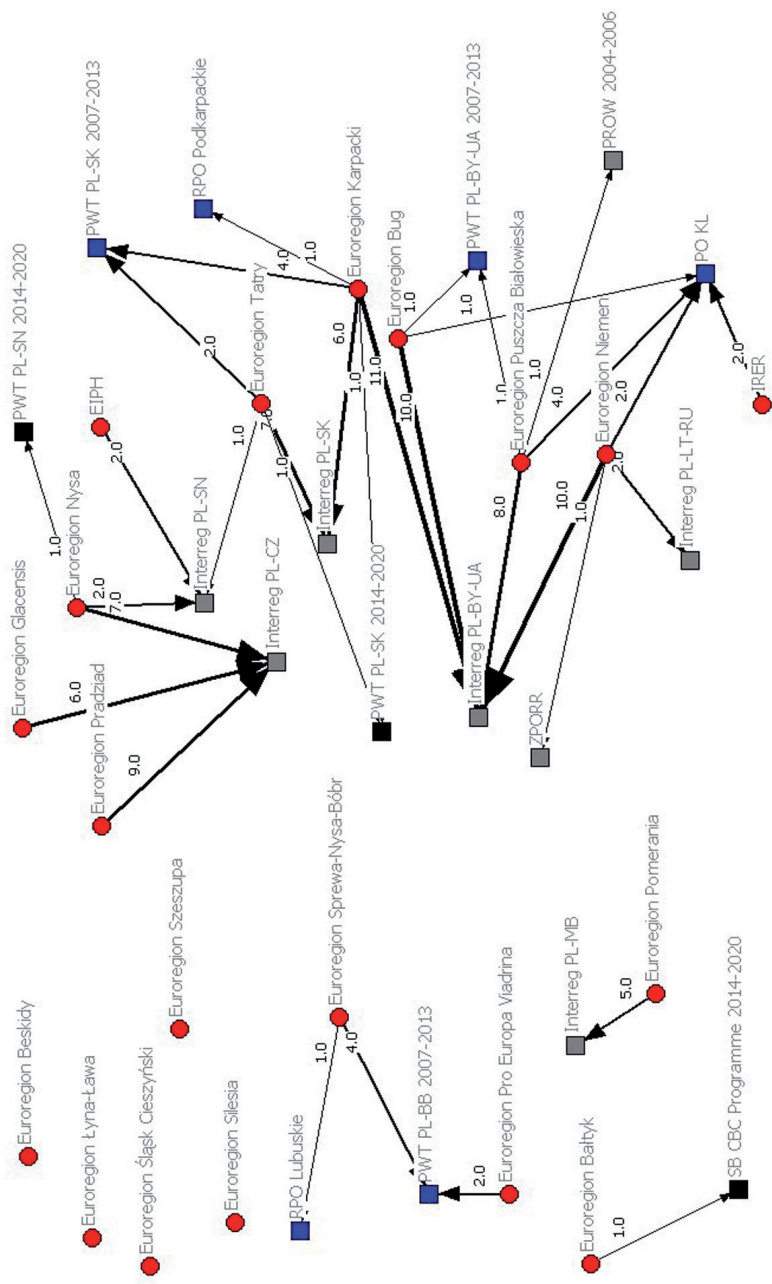
źródło: opracowanie własne.

Ryc. 2. Sieć euroregionów na pograniczach Polski

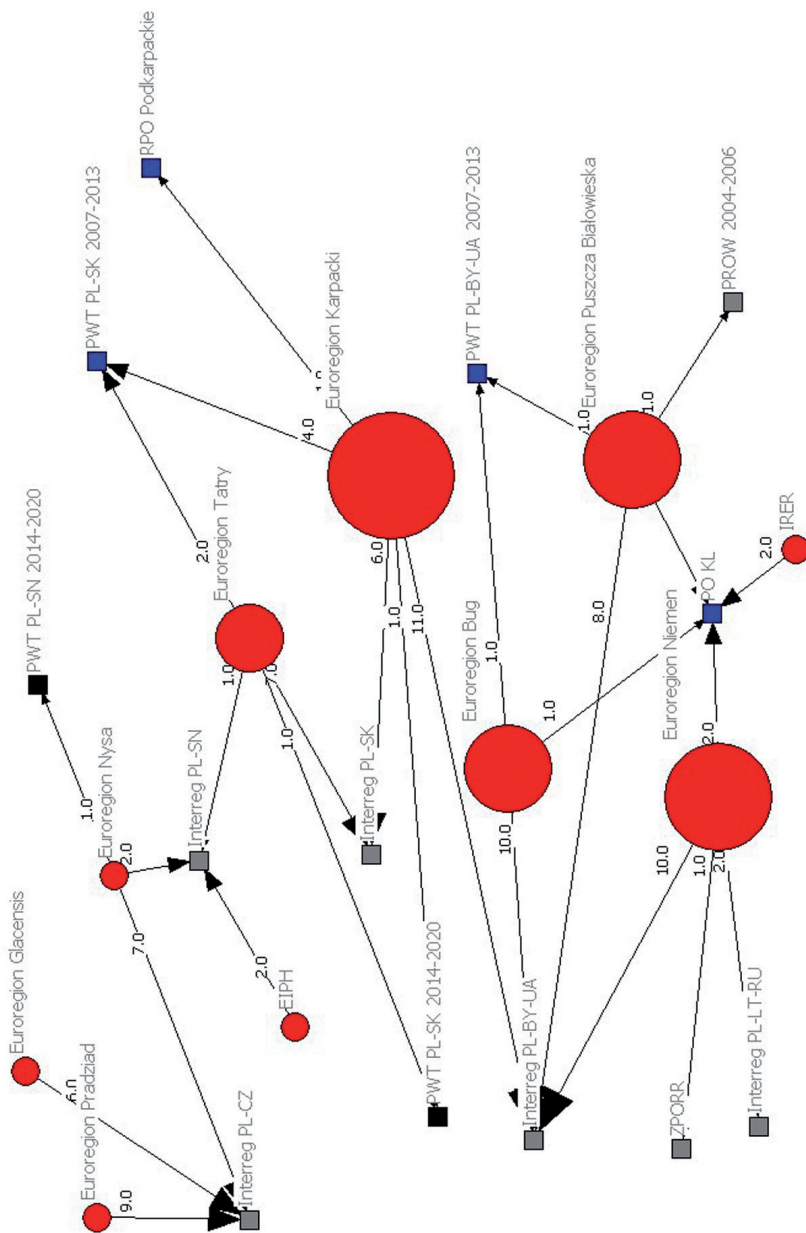
źródło: opracowanie własne.

Ryc. 3. Udział euroregionów w poszczególnych perspektywach finansowych (sieć dwumodalna), n = liczba projektów

źródło: opracowanie własne.

Ryc. 4. Udział euroregionów Polski w projektach europejskich (kluczowe węzły, sieć dwumodalna), n = liczba projektów

źródło: opracowanie własne.

współpracy, w ramach projektów unijnych potwierdza hipotezę pierwszą. Spośród wszystkich euroregionów, tylko nieliczne cechuje duża dynamika działania oraz bogata ilość relacji i powiązań. Co więcej, z analizy, zgromadzonego materiału, wynika również, że na pograniczach Polski istnieją euroregiony, które jak dotąd nie partycypowały w żadnej z perspektyw finansowych. W tym miejscu warto podkreślić, że źródłem zgromadzonego materiału jest ministerialny portal informacyjny, poświęcony projektom realizowanym na terytorium Polski współfinansowanym z funduszy europejskich. Po drugie, istnieje zrozumiała a przy tym dająca się przewidzieć zależność między ilością zrealizowanych projektów a liczbą relacji z innymi węzłami. Aktywność w sieci, zgodnie z regułami świata powiązań wzmacnia ilość powiązań, a tym samym poszerza i pogłębia sieć relacji ich. W przeprowadzonej analizie fałszywa okazuje się hipoteza trzecia. Charakter granicy (zamknięta *versus* otwarta) nie rzutuje wprost na siłę i dynamikę powiązań. Z zamieszczonych wizualizacji wynika, że dużą aktywność wykazują euroregiony takie jak: Karpacki, Bug, Puszcza Białowieska czy Niemen, które zlokalizowane są w pobliżu granicy wschodniej, mającej hermetyczny charakter. Przeprowadzone badania potwierdzają hipotezę czwartą. Dynamika współpracy euroregionów ulega zmianie wraz z kolejnymi perspektywami finansowymi, z tendencją do zmniejszonej aktywności obszarów euroregionalnych, w następujących po sobie okresach aplikacyjnych. Próba odpowiedzi na pytania dotyczące przyczyn wyhamowania dynamiki działalności ukierunkowanej na projekty unijne wymaga pogłębionych badań i stanowić wyzwanie dla „pasjonatów” pograniczy.

Dokonując analizy współpracy euroregionalnej, w tym próby odpowiedzi na wcześniej postawione hipotezy, za istotne uważają autorzy pochylenie się nad postawionym pytaniem dotyczącym modelowego euroregionu. Uwzględniając zarówno koncepcję zarysowaną przez Zbigniewa Kurcza, jak również wyniki przeprowadzonej analizy relacji i powiązań można zaryzykować stwierdzenie, że aktywne na polskich pograniczach euroregiony ukierunkowane są przede wszystkim na współpracę, odsuwając na boczny tor rywalizację. Szczegółne znaczenie przypisać należy euroregionom zaangażowanym w projekty transgraniczne, jak np. Karpacki, Bug, Puszcza Białowieska, uczestniczącym w dużej liczbie projektów (ryc. 3-4), a jednocześnie zdolnym do inicjowania gęstej i rozległej sieci relacji i powiązań (ryc. 1-2).

Na uwagę zasługuje również fakt, że wyżej wymienione euroregiony zlokalizowane są po pierwsze, przy granicy, uważanej za częściowo hermetyczną i trudno przepuszczalną, po drugie, na obszarach bezpośrednio sąsiadujących z wewnątrznie podzieloną Ukrainą, w której zręby demokracji nadal się kształtują oraz rządzoną twardą ręką Republiką Białorusi. Ze strony władz euroregionalnych

zdolność do kreowania powiązań z tak trudnymi partnerami wymaga określonej wiedzy, umiejętności i kompetencji, które stanowiąc mogą przedmiot kolejnych, dogłębnych badań empirycznych. Nie można również wykluczyć faktu, że jedną z elementarnych przesłanek do współpracy jest poczucie wspólnych korzeni, opartych na wspólnotowości, tożsamości, wspólnych zasłóściach historycznych. Druga przesłanka ma charakter czysto pragmatyczny i odnosi się głównie do wspólnych profitów, inwestycji oraz przepływu różnego rodzaju kapitałów, szczególnie finansowego, rzeczowego i ludzkiego.

Podsumowanie

Prezentowany artykuł dotyczy problematyki znanej, niemniej podejmowanej z dość nowej, rozwijającej się na gruncie socjologii pogranicza, perspektywy sieciowej. „Nauka o sieci daje nowe narzędzie, by patrząc na rzeczywistość w nowy sposób móc o niej prowadzić racjonalny dyskurs” (Bendyk 2004: 282). Analizowane sieci współpracy euroregionalnej charakteryzują się określonymi właściwościami, związanymi z relacyjnym komponentem struktur sieciowych. Po pierwsze, sieci euroregionalne, w których partycypują pogranicza Polski mają dość rozbudowany charakter, w porównaniu z sieciami pograniczy zlokalizowanymi na obszarze Europy. Po drugie, sieci powiązań kreowane na kanwie projektów europejskich nie mają rozbudowanego charakteru, o czym świadczy niewielka liczba zrealizowanych projektów w trzech kolejnych perspektywach finansowych. Po trzecie, w prezentowanych wizualizacjach dominuje kilka kluczowych euroregionów, o dużym stopniu węzła i silnej aktywności, mierzonej liczbą projektów i częstotliwością udziału w poszczególnych perspektywach funduszy europejskich.

Niniejsza praca nie wyczerpuje podjętego tematu, przeciwnie, zgodnie z założeniami autorów stanowi próbę uchwycenia i prezentacji określonej problematyki (w tym przypadku współpracy euroregionalnej) z zastosowaniem nowatorskiego podejścia empirycznego, nowej terminologii, nowych narzędzi. Trafnie pisze John Urry, że „Do współczesnych analiz potrzebne są nowe terminy charakteryzujące dynamikę oraz relacje pomiędzy sieciami, tak aby w pełni została oddana relatywność globalnych połączeń” (Urry 2005: 706). Podjęta problematyka jest przyczynkiem do dalszych rozważań i dyskusji na temat miejsca, funkcjonowania i znaczenia euroregionów na pograniczach Polski. Autorzy sygnalizują niektóre z podejmowanych kwestii mają na uwadze ich dalsze pogłębianie i rozwinięcie. Ma to szczególne znaczenie w sytuacji, gdy współpraca transgraniczna na kanwie sieci przybiera na znaczeniu, kreując nowe układy i relacje, których nie sposób uchwycić klasycznym podejściem empirycznym.

Literatura:

- Barney, D. (2008). *Spółeczeństwo sieci*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Bendyk, E. (2004). *Antymatrix. Człowiek w labiryncie sieci*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Błaszczak, D., Kurcz, Z. (2016). Geometria władzy w transgranicznych sieciach Europy Wschodniej. W matni relacji i powiązań. W: A. Betlej, D. Błaszczak, M. Górka (red.), *Spółeczeństwo, technologia, gospodarka w świecie sieciowych powiązań. Ku przyszłości. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Sławomirowi Partyckiemu*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Castells, M. (2013). *Władza komunikacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Castells, M. (2013). *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Castells, M. (2009). *Koniec tysiąclecia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Castells, M. (2008). *Siła tożsamości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Castells, M. (2007). *Spółeczeństwo sieci*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dołzbłasz, S. (2017). *Sieci współpracy transgranicznej na pograniczach Polski*. Wrocław: Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Dumała, H. (2000). Czy istnieje model „polskiego” euroregionu? W: W. Malendowski, M. Szczepaniak, (red.), *Euroregiony – mosty do Europy bez granic*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Dumała, H. (2012). *Transnarodowe sieci terytorialne w Europie*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Jean, C. (2003). *Geopolityka*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Krok, K. (2006). Współczesne spojrzenie na obszary przygraniczne w Europie. W: G. Gorzelak, K. Krok (red.), *Nowe granice Unii Europejskiej – współpraca czy wykluczenie?* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kurcz, Z. (1999). Pogranicza: modelowe euroregiony czy tereny tradycyjnej rywalizacji? W: Z. Kurcz (red.), *Pogranicze z Niemcami a inne pogranicza Polski*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kurcz, Z. (2002). Pogranicza: modelowe euroregiony i tereny tradycyjnej rywalizacji. W: Z. Kurcz (red.), *Wybrane problemy życia społecznego na pograniczach*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kurcz, Z. (2014). Europeizacja i nacjonalizacja pograniczy. W: Z. Kurcz (red.), *Polskie pogranicza w procesie przemian, tom III*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Malendowski, W., Ratajczak, M. (2000). *Euroregiony. Polski krok do integracji*. Wrocław: Wydawnictwo Atla2.
- Malendowski, W., Szczepaniak, M. (2000). Rola euroregionów w procesie integracji europejskiej. W: W. Malendowski, M. Szczepaniak (red.), *Euroregiony – mosty do Europy bez granic*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.

Partycki, S. (2010). Partnerstwo – współczesny imperatyw społeczny. W: S. Partycki (red.), *Partnerstwo i współpraca a kryzys gospodarczo-społeczny w Europie Środkowej i Wschodniej, tom I*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Pietrowicz, K. (2016). *Podejście sieciowe w socjologii. Przyczółki, splecenia, przeobrażenia dyscypliny*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Epigram.

Popławski, T. (2008). Wschodnie pogranicze Polski – od socjologii pogranicza do zarządzania pograniczem. W: Z. Kurcz (red.), *Polskie pogranicza w procesie przemian, tom I*. Wałbrzych: Wydawnictwo WWSZiP.

Sadowski, A. (2014). Socjologia pogranicza w warunkach społeczeństwa pluralistycznego. W: M. Zielińska, B. Trzop (red.), *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza i centra współczesnej Europy*. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.

Słomczyński, K. M. (2014). Empiryczne analizy porównawcze a badania pogranicza W: M. Zielińska, B. Trzop (red.), *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza i centra współczesnej Europy*, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe.

Turner, J. H. (2006). *Struktura teorii socjologicznej. Wydanie nowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Winkowska-Nowak, K., Batorski, D., Peitgen, H-O. (2003). *Wprowadzenie do dynamiki społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Academica”.

Urry, J. (2005). Społeczeństwa i wymiar globalny. W: P. Sztompka, M. Kucia, *Socjologia. Lektury*. Kraków: Wydawnictwo Znak.

Cross-border partnership in social networks on the example euroregions

Abstract:

The aim of the article is to analyze the nature of relations and connections, which was carried out in two stages. The first concerns bimodal networks, in which nodes are sub-state units located on the borderland of Poland and and they are part of Euroregions. The second one, also carried out using bimodal networks, refers to the participation of euroregions in projects implemented since 2004, in accordance with the database of the „Map of EU Subsidies” portal and the list of projects from European funds implemented in Poland. The analysis presented in the article is to be an attempt to answer questions about the real participation of euroregional areas in cross-border cooperation, the scope and level of activity of individual euroregions, the strength and scope of the border (open, open) impact on the nature of cooperation, etc.

Keywords:

social networks, euroregional cooperation, partnership in network structure, connections and relations